

MONOGRAFIE KONSTYTUCYJNE

Marek Piechowiak

**DOBRO WSPÓLNE
JAKO FUNDAMENT POLSKIEGO
PORZĄDKU KONSTYTUCYJNEGO**

Warszawa 2012

SPIS TREŚCI

WYKAZ SKRÓTÓW I SKRÓTOWCÓW	17
WPROWADZENIE	19
1. Przedmiot i cel opracowania	19
2. Trudności w ustaleniu konstytucyjnego paradygmatu rozumienia dobra wspólnego	20
3. Kierunki przezwyciężenia trudności i główna linia argumentacji	24
4. Struktura opracowania	27
I. PODSTAWOWE ROZSTRZYGNĘCIA TERMINOLOGICZNE ...	35
1. Trzy płaszczyzny dyskursu o dobru wspólnym	35
a. Klauzula dobra wspólnego – konstytucyjna kategoria „dobra wspólne” ..	35
b. Pojęcie dobra wspólnego	35
c. Dobro wspólne	38
2. Dobro wspólne jako wartość i zasada dobra wspólnego	38
3. Porządek konstytucyjny	41
4. Grupa – społeczność – wspólnota	43
II. TRADYCJA IDEOWA	47
1. Tradycja a rozumienie kategorii konstytucyjnych	47
2. Wybór tradycji i jej elementów	49
3. Platon	50
a. Uwagi wstępne	50
b. Dobro wspólne jako cel prawa i państwa	51
c. Sprawiedliwość egzystencjalną doskonałością człowieka	54
d. Przyjaźń i równość jako cele prawa	56
e. Solidarność uniwersalna	58
f. Elementy personalistycznego ugruntowania dobra wspólnego	59
(1) Egzystencjalne ugruntowanie godności	59
(2) Wolność sprawiedliwego działania i wolność wyboru modelu życia	63
(3) Problem treściowej determinacji dobra dla człowieka – wolność jako niezdeterminowanie kształtu działania	65
α. Argument Isaiaha Berlina przeciwko obiektywnemu ugruntowaniu sprawiedliwości	65
β. Wolność wyboru modelu życia	67
γ. Wolność wyboru poszczególnych działań	70
g. Platon w perspektywie dalszego rozwoju tradycji klasycznej	71
4. Arystoteles	73

a.	Arystoteles a Platon – zmiana perspektywy ontologicznej i epistemologicznej.	73
b.	Dobro wspólne jako cel prawa i państwa	74
c.	Sprawiedliwość jako „suma cnót” i „cudze dobro”	75
d.	Przyjaźń jako racja działania na rzecz innych	78
e.	Dobro wspólne a państwo jako wspólnota autarkiczna.	80
f.	Elementy personalistycznego ugruntowania dobra wspólnego	83
(1)	Człowiek istotą polityczną	83
(2)	Rozumność doskonałością konstytuującą godność człowieka	86
(3)	Wolność wyboru celów działania	88
g.	Podsumowanie.	89
5.	Stoicyzm	89
a.	Stoicyzm a klasyczna refleksja nad dobrem wspólnym	89
b.	Prawo jako podstawa dookreślenia szczęśliwego życia	90
c.	Spór stoików z tradycją klasyczną a współczesne spory wokół aksjologicznych podstaw prawa	92
d.	Wspólne dobro	95
e.	Prawo naturalne prawem kosmicznego logosu	98
f.	Powinność czy dobro?	101
g.	Człowiek jako cel przyrody	102
h.	Kosmopolityzm	102
i.	Kręgi społeczne i instynkt samozachowawczy.	104
j.	Podsumowanie.	105
6.	Tomasz z Akwinu	106
a.	Miejsce twórczości Akwinaty w klasycznej tradycji refleksji nad dobrem wspólnym	106
b.	Dobro wspólne podstawowym elementem definicji prawa	106
c.	Szczęście jednostki a wspólnota doskonała	107
d.	Racje działania dla dobra wspólnego	110
e.	Personalistyczne podstawy dobra wspólnego	113
(1)	Godność jako podstawa bycia osobą – dowartościowanie indywidualności i wolności.	113
(2)	Osoba a bezpośrednie cele prawa pozytywnego.	114
(3)	Wolność a dobra prawnie doniosłe	116
(4)	Koncepcja osoby a ujęcie dobra wspólnego.	117
f.	Podsumowanie.	117
7.	Nauka społeczna Kościoła katolickiego	118
a.	Status metodologiczny nauki społecznej Kościoła.	118
b.	Podstawowe określenie dobra wspólnego	121
c.	Dobro wspólne jako cel państwa	122
d.	Płaszczyzny dobra wspólnego.	124
e.	Antropologiczne podstawy dobra wspólnego	127

(1) Człowiek istotą z natury społeczną	127
(2) Godność	128
(3) Wolność	130
f. Dobro wspólne w sensie podmiotowym i przedmiotowym.	130
g. Prawa człowieka	133
h. Zasada powszechnego przeznaczenia dóbr	136
i. Sprawiedliwość społeczna	137
j. Instytucje i partycypacja	138
k. Zasada pomocniczości	139
l. Obowiązki wobec dobra wspólnego	140
(1) Podmioty zobowiązane	140
(2) Racje działania na rzecz dobra wspólnego	141
m. Zasada solidarności	142
n. Nauczanie społeczne Kościoła katolickiego w Polsce a projekt Konstytucji RP	147
(1) <i>Stanowisko Konferencji Episkopatu Polski w sprawie założeń aksjologicznych nowej konstytucji z 16 czerwca 1990 r. i memoriał Episkopatu Polski <i>Katolickie postulatory konstytucyjne</i> z 26 lutego 1947 r.</i>	147
(2) <i>List w sprawie Konstytucji do wiernych Kościoła katolickiego i wszystkich ludzi dobrej woli z 22 października 1994 r.</i>	149
(3) Inne wypowiedzi Konferencji Episkopatu Polski	152
(4) Wypowiedzi Konferencji Episkopatu Polski a tekst Konstytucji z 1997 r.	153
8. Tradycja klasyczna a współczesny komunitaryzm	153
9. Podsumowanie	157

III. DOBRO WSPÓLNE W POLSKIM KONSTYTUCJONALIZMIE I W PROJEKTACH KONSTYTUCJI

1. Tradycja konstytucyjna	161
a. Uwagi wstępne	161
b. Konstytucja 3 Maja	163
(1) Dobro wspólne pierwszą wartością konstytucyjną	163
(2) Dobro wspólne a wolność i prawa człowieka	164
(3) Konstytucja 3 Maja a Konstytucja z 1997 r.	165
c. Konstytucja kwietniowa	166
(1) Prymat państwa wobec jednostek i odrzucenie przyrodzonych praw człowieka	166
(2) Pierwotność państwa wobec narodu	170
(3) Konstytucja kwietniowa a Konstytucja z 1997 r.	171
d. Podsumowanie	172
2. Projekty konstytucji	173

a. Uwagi wstępne.	173
b. Projekty z lat 1989-1991	174
(1) Ogólna charakterystyka	174
(2) Projekt Komisji Konstytucyjnej Senatu I kadencji.	175
(3) Projekt Konfederacji Polski Niepodległej	183
(4) Projekt Stronnictwa Demokratycznego.	184
(5) Projekt zespołu kierowanego przez Sylwestra Zawadzkiego	185
c. Projekty z lat 1991-1993	186
(1) Ogólna charakterystyka	186
(2) Projekt prezydencki	188
d. Projekty w pierwszym czytaniu w pracach nad Konstytucją z 1997 r.	189
(1) Ogólna charakterystyka	189
(2) Projekt obywatelski.	191
e. Podsumowanie.	194

IV. DOBRO WSPÓLNE W ŚWIETLE PRAC KOMISJI KONSTYTUCYJNEJ I ZGROMADZENIA NARODOWEGO NAD PROJEKTEM KONSTYTUCJI Z 1997 R.	195
1. Uwagi wstępne	195
2. Preambuła: „równi w prawach i w powinnościach wobec dobra wspólnego – Polski”	197
a. Umieszczenie	197
b. Prace przygotowawcze	198
3. Artykuł 1 „Rzeczpospolita Polska jest dobrem wspólnym wszystkich obywateli”	199
a. Wprowadzenie zasady dobra wspólnego jako zasady ustrojowej	199
(1) Uwagi wstępne	199
(2) Zasada dobra wspólnego jako zasada solidaryzmu społecznego. Dobro wspólne jako podstawa obowiązków	200
(3) Dobro wspólne jako <i>res publica</i> . Dobro wspólne jako to, co korzystne	201
(4) Dobro wspólne jako warunki rozwoju osoby ludzkiej	203
(5) Dobro wspólne jako wspólnota obywatelska i obowiązki wobec niej	204
(6) Dobro wspólne a demokratyczne państwo prawne urzeczywistniające zasady sprawiedliwości społecznej	206
(7) Dobro wspólne a sprawiedliwość społeczna. Dobro wspólne a równoważenie praw i obowiązków	207
b. Spór o kolejność dwóch pierwszych artykułów.	211
c. Spór o kolejność słów w artykule 1 – „dobra wspólne” czy „wspólne dobro”?	214

d.	Podsumowanie.	220
e.	Zestawienie zmian w projektach artykułu 1	224
4.	Artykuł 25 ust. 3 – współdziałanie dla dobra człowieka i dobra wspólnego.	224
a.	Uwagi wstępne.	224
b.	Dobro wspólne a świeckość oraz neutralność religijna i światopoglądowa państwa	226
c.	Dobro wspólne jako cel współdziałania państwa i związków wyznaniowych	227
(1)	Prace w Komisji Konstytucyjnej ZN.	227
(2)	Sposoby określenia celu współpracy Kościoła i związków wyznaniowych	233
(3)	Formuła z artykułu 25 ust. 3 a formuła konkordatowa	235
d.	Podsumowanie.	238
e.	Zestawienie zmian w projektach artykułu 25 ust. 3	239
5.	Artykuł 82 – obowiązek troski o dobro wspólne	240
a.	Uwagi wstępne.	240
b.	Dyskusje nad kształtem artykułu 82.	240
c.	Projekty artykułu 84	246
d.	Zestawienie zmian w projektach artykułu 82 i artykułu 84	248
6.	Prace przygotowawcze nad artykułem 1 jako wyznaczające paradygmat rozumienia klauzuli dobra wspólnego i wysuwane trudności.	249
a.	Doniosłość prac nad artykułem 1.	249
b.	Próby deprecjacji wagi zmiany szyku wyrazów	250
c.	Problem braku neutralności światopoglądowej i konfesyjnej	253
(1)	Sformułowanie problemu i zasadnicze argumenty.	253
(2)	Typy neutralności światopoglądowej prawa.	256
d.	Podsumowanie.	259

V. KONSTYTUCYJNY PARADYGMAT ROZUMIENIA DOBRA WSPÓLNEGO I ANALIZA ZASADY DOBRA WSPÓLNEGO

1.	Paradygmatyczne rozumienie dobra wspólnego	261
2.	Pochodne znaczenia konstytucyjnej kategorii „dobra wspólne”	262
3.	Podstawowa formuła zasady dobra wspólnego.	265
4.	Rzeczpospolita jako korelat wzorca	267
5.	Podstawowa formuła a dookreślenie „wszystkich obywateli”	269
a.	Naród	269
b.	Obywatel jako beneficjent a obywatel jako twórca państwa	270
c.	Wszyscy obywatele jako podmioty tworzące wspólnotę autarkiczną i wspólnotę komunikacji	273
6.	Zasada-norma i jej adresaci	273
7.	Treść zasady dobra wspólnego	276

a. Uwagi wstępne.	276
b. Koncepcja państwa i prawa	278
(1) Dobro jednostki jako cel państwa i prawa.	278
(2) Zasada dobra wspólnego a zasada demokratycznego państwa prawnego realizującego zasady sprawiedliwości społecznej.	279
(3) Zasada dobra wspólnego a zasada pomocniczości	281
c. Człowiek jako podmiot rozwoju – podstawowe rozstrzygnięcia antropologiczne	281
d. Podstawowe dziedziny realizacji osoby – uniwersalne wartości konstytucyjne	284
e. W jakim sensie dobro może być wspólne?	285
8. Artykuł 1 jako przepis odsyłający – wyznaczenie kierunku dalszych analiz.	289

VI. METAAKSJOLOGICZNE WALORY DOBRA WSPÓLNEGO 295

1. Rozstrzygnięcia metaaksjologiczne i ich doniosłość dla systemu prawnego	295
2. Metaaksjologiczna problematyka konstytucyjnej wartości dobra wspólnego.	296
3. Wartość jako dobro czy jako czysta wartość?	297
a. Czyste wartości	297
b. Wartość jako dobro	299
c. Wartości kreowane a wartości deklarowane	303
d. Wartości konstytucyjne <i>in abstracto</i> a wartości konstytucyjne <i>in concreto</i> – kolizje wartości	305
e. Podsumowanie.	306
4. Prawnonaturalny charakter dobra wspólnego	307
a. Uwagi wstępne.	307
b. Rozstrzygnięcia konstytucyjne na rzecz uznania prawnonaturalnego charakteru dobra wspólnego	309
c. Prawnonaturalny charakter dobra wspólnego w świetle prac przygotowawczych	313
d. Koncepcja inkorporacjonistyczna czy prawnonaturalna?	315
e. Podsumowanie.	316
5. Ogólnoteoretyczne konsekwencje rozstrzygnięć metaaksjologicznych	318
a. Oceny jako sądy.	318
(1) Ograniczenia dominującej koncepcji ocen i wartości.	318
(2) Specyfika ocen jako sądów dotyczących dobra wspólnego	321
b. Normy prawne o charakterze prawnonaturalnym.	326
6. Proceduralne konsekwencje rozstrzygnięć metaaksjologicznych.	327
a. Uwagi wstępne.	327

b.	Konsekwencje o charakterze negatywnym	328
c.	Konsekwencje o charakterze pozytywnym	331
(1)	Podstawowe postulaty	331
(2)	Pluralizm uzasadnień	332
7.	Podsumowanie	333
VII.	DOBRO WSPÓLNE A GODNOŚĆ ORAZ WOLNOŚCI I PRAWA CZŁOWIEKA – PROBLEM PIERWSZEJ WARTOŚCI KONSTITUCYJNEJ I AKSJOLOGICZNEJ SPÓJNOŚCI KONSTITUCJI	335
1.	Uwagi wstępne	335
2.	Problem spójności aksjologicznej	336
3.	Jedna czy wiele wartości fundamentalnych?	337
4.	Dobro wspólne czy godność człowieka?	339
a.	Elementy wspólne	339
b.	Racje na rzecz uznania godności za pierwszą wartość	340
(1)	Specyficzne właściwości godności	340
(2)	Stanowisko doktryny	342
(3)	Stanowisko Trybunału Konstytucyjnego	343
c.	Racje na rzecz uznania dobra wspólnego za pierwszą wartość	345
(1)	Umiejscowienie i stosunek do całości	345
(2)	Słabość konstytucyjnej pozycji godności	346
d.	Kierunki poszukiwania rozstrzygnięcia dylematu	347
5.	Typy pierwszeństwa. Wzajemne zależności między dobrem wspólnym a godnością	348
6.	Dobro wspólne a koncepcja wolności oraz praw człowieka i obywatela	353
7.	Argument nie wprost na rzecz klasycznego paradygmatu pojmowania dobra wspólnego	356
8.	Podsumowanie	357
VIII.	ORZECZNICTWO TRYBUNAŁU KONSTITUCYJNEGO A PARADYGMATYCZNE ROZUMIENIE DOBRA WSPÓLNEGO	359
1.	Uwagi wstępne	359
a.	Uwagi metodologiczne	359
b.	Problem oceny interpretacji dokonywanej przez Trybunał Konstytucyjny. Zasada dobra wspólnego jako współokreślająca materialną tożsamość Konstytucji z 1997 r.	361
2.	Treściowa determinacja elementów dobra wspólnego	364
a.	Uwagi wstępne	364
b.	Ogólne dookreślenia dobra wspólnego	366

c.	Konkretyzacje dobra wspólnego	368
(1)	Istnienie państwa	368
(2)	Finanse i budżet	369
(3)	Środowisko naturalne i infrastruktura	371
(4)	Funkcjonowanie instytucji życia publicznego	371
(5)	Przymioty osób pełniących służbę publiczną	372
(6)	Prawo i wymiar sprawiedliwości	373
(7)	Partycypacja obywateli i społeczności w kształtowaniu dobra wspólnego	374
(8)	Kultura, oświata, wychowanie etyczne	375
(9)	Podsumowanie	376
3.	Problemy z aplikacją paradygmatycznej koncepcji dobra wspólnego w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego	376
a.	Dobro wspólne jako wartość przeciwstawna wobec dóbr chronionych wolnościami i prawami człowieka i obywatela	376
b.	Dobro wspólne jako wartość przeciwstawna wobec interesu grupowego	384
c.	Podporządkowanie zasady dobra wspólnego innym zasadom	386
d.	Zasada dobra wspólnego obok innych zasad konstytucyjnych	389
e.	Balansowanie wartości uznanych za elementy dobra wspólnego	391
4.	Paradygmatyczna koncepcja dobra wspólnego w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego	392
a.	Ogólna charakterystyka dobra wspólnego	392
b.	Dobro wspólne jako wartość fundamentalna	399
c.	Dobro wspólne wobec godności i praw człowieka	401
d.	Dobro wspólne a dobro jednostek i tworzonych przez nie społeczności – zasada dobra wspólnego a zasada pomocniczości	407
e.	Dobro wspólne a solidarność	409
5.	Dlaczego dobro wspólne jest wspólne?	410
a.	Uwagi wprowadzające	410
b.	Wspólne ze względu na tworzenie całości dzięki koordynacji elementów składowych	411
c.	Wspólne ze względu na bycie korzystnym dla państwa lub Narodu jako całości	411
d.	Wspólne ze względu na relację do specyficznych funkcji państwa lub Narodu jako całości	413
e.	Wspólne ze względu na antonimiczność wyrażen „dobro wspólne” – „dobro indywidualne”	414
f.	Wspólne ze względu na oceny dokonywane przez państwo jako całość lub przez Naród jako suwerena	415
g.	Wspólne ze względu na bycie korzystnym bezpośrednio dla wszystkich	415

h. Wspólne ze względu na bycie korzystnym proporcjonalnie dla wszystkich	416
i. Wspólne ze względu na bycie własnością państwa lub wspólnot samorządowych	419
j. Wspólne ze względu na bycie korzystnym dla społeczności lokalnej lub grupy	419
k. Wspólne ze względu na podmioty partycypujące w określaniu treści dobra wspólnego	420
l. Wspólne ze względu na bycie przedmiotem wspólnego obowiązku	422
m. Podsumowanie	426
6. Konkluzje – ku modelowi stosowania zasady dobra wspólnego	427
a. Uwzględnienie prac przygotowawczych i wynikającego z nich paradygmatu rozumienia dobra wspólnego	427
b. Uznanie koordynacji dóbr cząstkowych za najważniejszy wymiar „wspólności” dobra wspólnego	429
c. Wyraźne odróżnienie pojęcia dobra wspólnego od innych pojęć określających dobra o charakterze zbiorowym	430
d. Dobro wspólne jako racja ograniczania wolności i praw <i>in abstracto</i>	432

UWAGI KOŃCOWE 433

1. Podstawowe określenie dobra wspólnego	433
2. Obowiązki wobec dobra wspólnego	433
3. Obywatele jako gospodarze państwa	434
4. Dobro wspólne w sensie przedmiotowym a dobro wspólne w sensie podmiotowym	434
5. Dobro wspólne a godność	435
6. Wspólnotowy charakter dobra wspólnego	435
7. Prawnonaturalny charakter dobra wspólnego	436
8. Dobro wspólne w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego	437
9. Konstytucyjny test dobra wspólnego	438
10. Wyjątkowość zasady dobra wspólnego	441

ŹRÓDŁA 443

1. Prawo polskie	443
a. Konstytucje i ustawy	443
b. Projekty konstytucji	443
(1) Zbiory	443
(2) Poszczególne projekty	444
c. Prace parlamentarne	446
(1) Biuletyny	446

(2) Sprawozdania	446
(3) Inne	446
d. Orzecznictwo	447
(1) Trybunał Konstytucyjny	447
(2) Sąd Najwyższy	453
2. Prawo międzynarodowe i prawo Unii Europejskiej	453
3. Prawo innych państw	454
4. Kościół katolicki	454
a. Kościół powszechny	454
b. Kościół polski	456
5. Źródła starożytne i średniowieczne	457

LITERATURA POMOCNICZA

459

SKOROWIDZE

477

1. Skorowidz sygnatur akt spraw przed Trybunałem Konstytucyjnym ...	477
2. Skorowidz osób	479
3. Skorowidz rzeczowy	484